مافی جیابوونەوەی دەستووری

٣-٣

و: شوان

زۆرینــەی دەوڵەتگــەلی ســەروەر لــە دەســتووری خۆیانــدا ددان بــەمافی جویبوونــەوەدا نــاهێنن. بەگوێرەی لێوەکۆڵینێك کە ساڵی ١٩٩٦ لە کەنــەدا، دوو پرۆفیــسۆری قــانوون Patrick Monahan and Michael Bryant کردوویانە، لە کۆی دەستووری ٨٩ ولآت، دەستووری ٨٢ ولآت هیچ ئەحکامێکیان تێدا نییە کە رێگە بە بەشێکی گەل، یان پارچەیەکی ئـەو ولآتانــە بــدا جــودا ببنــەوە. (٢٢) دەســتووریان بەئاشــکرا جــەخت لەســەر یــەکێتی و یەکپارچــەیی هەرێمایەتی و خاکی ولآت دەکەنەوە بە دەســتەواژەی وەك: "غیر قابلة للتجزأة"، "غـیر قابلـة للتـصرف" "لایمکن مس وحدة الاراضـی". هەندێ دەستووریش، وەك: دەستووری کـامیرۆن، ســاحل العــاج و روانــدا، لەمــــــە زێــــــتر دەڕۆن و هــــــەر هــــــەموار و دەستکاریکردنێکی دەســتووریی حــەرام دەکــەن کــە ببێتە مایەی دەسکاریکردنی خاکی دەوڵەت.[1]

Bryant &Monahan تەنیا حەوت دەستووریان دۆزیوەتەوە، جــا چ دەســتووری رابــردوو بــن چ هــی ئێــستا، کــە کــارڕایی جوێبوونــەوەی دەســتوورییان تێدایــە: ئــەتیوبیا، نەمــسا، فرەنــسا، ســەنگافورە، کەنــەدا، ســانت کریــستۆفەر و نڤــیس، یــەکێتیی سۆڤیەتی پێشوو، کۆمــارە یــەکگرتووەکانی چــیك و ســلۆڤاك.[2] دەکــرێ سویــسراش بخەینــە نــاو ئــەم لیــستەوە، چــونکە لــە دەســتووری ئــەم ولآتەشــدا دەقێکی قانوونی هەیــە کــە رێگــە بــە جیابوونــەوەو پێکهێنانی کانتۆنی نوێ دەدا[3] . هەروا گەڵاڵەنامەی ٢٠٠٣ی دەستووری یــەکێتیی ئــەورووپی، رێگــە بــە دەوڵەتە ئەندامەکانی خۆی دەدا ئارەزووەمەندانــە لــە یەکێتیەکــە بکــشێنەوە[4]. لــە کۆتاییــدا، دەکــارین کەنەدا-شیان بۆ زێدە بکەین، کە بەگوێرەی نیزامــی ئەساســیی ئێــستای ئــەم ولآتــە، ئــەو هەنگاوانــە دیاریکراون کە چۆن دەکرێ هەرێم و ستانێکی ولآتــی

کەنەدا، ئەگەر بیەوێ، لە فیدراسیۆنی کەنەدا جودا ببێتەوە، ئەمەش بەپشتبەستن بەو بۆچوون و رایەی کە دادگەی بالای کەنەدا گەلاڵەی کردبوو سەبارت بە پرسی "ئەگەری جیابوونەوەی کیوبیك" لە باقی ستانەکانی تری کەنەدا[5].

دیارە نیازو مەبەستی ئێمە، شیکردنەوەی کارڕاییەکانی جیابوونەوەیە لە جیهانی ئەمڕۆی دوای شەڕی ساردا، لەبەر ئەوە ناپرژێینە سەر ئەو لێدوان و گفتۆگۆیەی Bryant &Monahan کە لەمبارەوە سەبارەت بە ئەحکامەکانی دەستووری سۆڤیەتی جاران و کۆماری فیدراڵی چیکۆسلۆفاکیادا کردوویانە، هەروا دیسان لەم گفتۆگۆیەدا فرەنسا-ش دەخەینە دەرێ، چونکە ئەحکامەکانی دەستووری فەرەنسا سەبارەت بە جیابوونەوە پێوەندییان بەو هەرێمانەوە هەیە کە لەو دیو دەریاوەن و هیچ سەروکارێکیان بە هەرێمی " غیر قابلة للتجزأة"ی ناوەخۆوە نییە. کەواتە ئەوەی دەمێنێتەوە قسەو باسێکیان لێوە بکەین، ئەم دەستوورانەن: ئەتیوبیا، سانت کریستۆفەر- نڤیس، کەنەدا، یەکێتی ئەورووپی، سەنگافورە، نەمسا، سویسرا.

ئەو وڵاتانەی بەراشکاوی مافی جوێبوونەوەیان پەسندکردووە

ئەتیوبیا:

وڵاتێکە زێتر لە ٥٠ گروپی ئیتنی و خێڵەکی جیاوازی تێدا دەژی. بەپێچەوانەی دەستووری زۆربەی دەوڵەتە- نەتەوە هەرە دیموکراتەکان لە ئەورووپا و باکووری ئەمریکا کە سەروەری"Sovereignty سیادة" هی گەلە (یان، وردتر، هی دەوڵەتی سانترەلیزەکراوە)، دەستووری ئەتیوبیا دەسەلاتی سەروەرانە "سیادی"ی بە (٩) ویلایەتی ئیتنیی خودان سەروەر داوە کە هەریەکەیان، بەهەمان ئەو شێوەیەی کە ویلایەتە سەروەرە سەربەخۆیەکانی پێش شەڕی ئەهلی لە ئەمریکا هەیانبووە، توانای پێڕەوکردنی دەسەڵاتی سەروەرانەی خۆیان هەیە. لەنێو ئەو مافە هەرە گرنگە دەستووریانەی بەو (٩) ویلایەتە سەروەرە دراوە، مافی جوێبوونەوەیە. مادده ٣٩(١)ی دەستووری ئەتیوبیا دەڵێ: "هەر میللەت، نەتەوەو گەلێك لە ئەتیوبیا مافی دەستووریی چارەی خۆنووسینی خۆی هەیە، بەمافی جیابوونەوەشەوە". مادده ٣٩ (٥)ی دەستووری ئەتیوبیا بەم شێوەیە پێناسەی میللەت، نەتەوە، یان گەل پێناسە دەکات:

"گروپێکی گەل کە سەرجەم یان زۆربەی ئەم خەسڵەتانەیان تێدا هەبێ: کولتوورێکی هاوبەش، یان داوونەریتێکی وێکچوو، زمانێکی خویای هاوبەش، باوەڕهێنان بە پێناسەیەکی هاوبەش، یان لەیەکدی نزیك، پێکهاتەی دەروونیی هاوبەش و لە هەرێمێکی تا رادەیەك بەسەریەکەوەی دیاریکراودا ئاکنجی بن".

ئا ئاوا، هەر تەنیا ئەو (٩) ویلایەتە سەروەرە ئیتنییە ئەم مافەیان نییە، بەڵکە هەر گروپێکی خێڵەکیی کەمینەش لە هەر یەك لەم (٩) ویلایەتەدا بژی، مافی جوێبوونەوەی هەیە[6].

سەرباری دانپیانانی راشکاوانە بە مافی جوێبوونەوە، دەستووری ئەتیوبیا، دەقێکی دەستووریی تێدایە سەبارەت بە کارڕایی پێویست بۆ

بەئەنجامگەیاندنی جویبوونەوە: مادده ٣٩ (٤-ه)، کە وا دەخوازی ٣/٢ی دەنگی ئەنجوومەنی یاسادانانی ئەو میللەت یان نەتەوە، یان گەلەی کە دەیەوی جیابیتەوە، لەگەڵ جیابوونەوەدا بن پیش ئەوەی ئەم پرسە لە ریفراندەمیکدا کە حکومەتی فیدرالیی ریکیبخا، خەلکە جویخوازەکە دەنگی لەسەر بدەن. کاتی ریفراندەمەکە بە قازانجی جویبوونەوە کەوتەوە، برگەو ئاقارو تیرمەکانی جویبوونەوە بە دابەشکردنی "ممتلکات"نیشەوە، دانوستانیان لەسەر دەکری و "بەو شیوازەی لە قانووندا هاتووە جیبەجی دەکری". سنوورو تخووبی هەریمایەتیی نیوان دەولەتە خیلەکییە جویخوازەکەو ئەو ویلایەتە خیلەکییە هاوسییانەی کە لەناو ئەتیوبیادا دەمیننەوەو جوی نابنەوە، دانوستانیان لەسەر دەکری، ئەگەر ئەو ویلایەتانە سەبارەت بە تخووب و سنووری نیوانیان ریك نەکەوتن، حکومەتی فیدراڵ لەسەر بنەمای نموونەی دانیشتوان و حەزو ئارەزووی ئەو گەلانەی سەروکاریان بەمەوە هەیە بریاری خۆی دەدا.[7]

یەکیەتی ئەورووپی

لە کۆتایی مانگی حوزەیرانی ٢٠٠٣دا، ریککەوتننامەی ئەورووپی، دوا گەلالەنامەی دەستووری یەکیەتیی ئەورووپا (EU)ی تەواوکرد. گەلالەنامەکە وا نەخشەریژکراوە کە رەوایی بەم پرۆژەی ئیستا بدا بۆ چیکردنی سوپەر-دەولەتیکی ئەورووپایی یەکگرتوو لەباری سیاسییەوە کە هەندی لە چاودیرو شرۆڤەکاران ناویان لیناوە "ویلایەتە یەکگرتووەکانی ئەورووپا". چونکە سوپەر-دەولەتی ئەورووپی یەکیکە لە دەولەتگەلە فرە-نەتەوە دیموکراتییە هەرە گەورەکان لە جیهاندا، ویدەچی ئەو دەستوورە تازەیە رستەیەکی وای تیدا بی کە مافی جویبوونەوە، یان چوونە دەرەوە لە یەکیەتی "Union"ەکە بە دەولەتە ئەندامەکانی خۆی بدا.

رستەیەکی لەمبابەتە لە برگەکانی ١-٤ ی مادده 59-Iی دەستووری (EU)دا هەیە. لەباری کارراییەوە، دەولەتی خۆکیشاوەی ئەندام لە یەکیەتی، دەبی ئاگاداری شورای ئەورووپی بکاتەوە. ئەرکی شووراش ئەوەیە لەم ئاگادارکردنەوەیە بکۆلیتەوە. بەپیی رینوینییەکانی شورای ئەورووپی، ئەوە ئەرکی (EU)ە کە ریکەوتننامەیەك لەگەڵ دەولەتە ئەندامە خۆکیشاوەکە مۆر بکا. بەپیی ئەو ریککەوتننامەیە، برگە و ئاقارەکانی خۆکیشانەوە و پیوەندییە ئایندەییەکانی هەردوو قەوارە سەروەرەکە دیاری دەکری. دەبی ئەو ریککەوتننامە دانوستان لەسەرکراوە، دوای رەزامەندیی پەرلەمانی ئەورووپی، لە لایەن زۆرینەیەکی شیاوی شورای ئەورووپییەوە مۆر بکری، بەبی بەشداریکردنی نوینەری دەولەتە ئەندامە خۆکیشاوەکە لە شوورادا.

جویبوونەوەی دەولەتیکی خۆکیشاوەی ئەندام لە (EU) لەو رۆژەوە دەکەویتە واری جیبەجیکردنەوە کە ریککەوتننامە وتوویژلەسەرکراوەکە کاری پی دەکری. ئەگەر ریککەوتننامەکە نەکەوتە واری کارپیکردن لەماوەی دوو سالدا، واتە لەو کاتەی دەولەتە خۆکیشاوە ئەندامەکە ئاگاداری شورای ئەورووپی کردۆتەوە کە نیازی چوونە دەرەوەی لە

یەکیەتیەکە هەیە، ئیدی جیابونەوە دەبێتە واقیع، هەرچەندە دەکرێ ئەنجوومەن و دەوڵەتە ئەندامەکە رێك بکەون و ماوەکە لە دوو ساڵ زێتر درێژ بکەنەوە.

دیاهیییەکەی، دەستووری یەکیەتی ئەورووپی، دەرفەت بە دەوڵەتە دەرچووەکە دەداتەوە جارێکی دی بێتەوە ناو یەکیەتیەکە.

سانت کیتز و نفیز

سانت کیتز و نفیز دوو دوورگەی هاوسێی یەکتری دەریای کاریبی-ین، ئێستا بەیەکەوە فیدراسیۆنێکی سیاسیی دوو-دورگەییان پێکهێناوە. نفیز، لەو کاتەی لەگەڵ سانت کیتزدا بەیەکەوە لکاون، لە ١٨٨٢-ەوەوەك یەك کۆلۆنیی بەریتانی بەرێوەدەبران، بزووتنەوەیەکی جوێخوازی گورج و گۆلی لەپێناو بوون بە دەوڵەتێکی سەربەخۆی سەروەردا، تێدا هەبووە[8]. وەك بەشێك لە پرۆسەی پاکتاوکردنی کۆلۆنیالیزم لە شەستەکاندا، ئەم دوو دورگە بە کۆلۆنیکراوە هەنگاویان بەرەو سەربەخۆیی لە بەریتانیا هەڵێنایەوە و لەئاکامدا سانت کیتزو نفیز بوونە دەوڵەت و بەشێوەیەکی ئارەزوومەندانەش ئەم دەوڵەتە لەگەڵ بەریتانیادا یەکیگرت. لە حەفتاکان و سەرەتای هەشتاکاندا، ئایدیای جیابوونەوەی نفیز لە ناو دوورگەکە خۆی، پشتەوانییەکی بەرفرەوانی بەخۆوە دی و فشارێکی سیاسیان بۆ وەدەستهێنانی ئۆتۆنۆمیەکی زۆرتر هێنا.

لە ١٩٨٣دا، سانت کیتزو نفیز سەربەخۆیی سیاسییان لە بەریتانیا وەرگرت و یەکەمین گەلاڵەنامەی دەستووری خۆیان نووسیەوە. وەکو مادده ٣٩(١)ی دەستووری ئەتیوبیا، بڕگەی ١١٣ی دەستووری سانت کیتزو نفیز بەئاشکرا مافی جوێبوونەوەی تێدا هاتووە. لە هەر کاتێکدا، دورگەی نفیز مافی جیابوونەوەی قانوونی لە فیدراسیۆن لەگەڵ سانت کیتز دا هەیە.

لە ئاخیرئۆخری ١٩٩٠-ەکاندا، خەڵکی نفیز دەرفەتێکیان بۆ هەڵکەوت تا پێڕەوی مافی جوێبوونەوە لە سانت کیتز بکەن. ئەو ژی دوای ئەوەی حزبی جوێخوازی حوکمڕان هەولی دا قانوونێك دەربکا کە دەرفەت بۆ جیابوونەوەی نفیز بکاتەوە. لە شوباتی ١٩٩٧دا هەڵبژاردن کرا بۆ رێگەکردنەوەو بواردان بە جیابوونەوە. حزبی جوێخواز هەڵبژاردنەکەی بە زۆرینەیەکی ئێکجار کەم بردەوە[9]. بەپێی دەستوور، ٣/٢ی دەنگی ئەنجوومەنی یاسادانانی نفیز و ٣/٢ی دەنگی دەنگدەران لە ریفراندۆمێکدا کە لە لایەن حکومەتی سەرانسەرییەوە رێکخرابێ بۆ جوێبوونەوە پێویست بوون. لە ئوکتۆبەری ١٩٩٧دا، ئەنجوومەنی یاسادانانی نفیز بە تێکڕای دەنگ، دەنگی بۆ جوێبوونەوە دا. بەهەرحاڵ، لە ریفراندەمی ئابی ١٩٩٨دا، ٦١,٧٪ی دەنگدەران، دەنگیان بۆ جیابوونەوە دا. ئەم رێژەیەش کەمترە لە ٣/٢ی دەنگی پێویست. ئەگەر لە ریفراندەمەکە، ٣/٢ی دەنگەکان بە قازانجی جوێبوونەوە بوایە، ئەو دەمە هیچ پێویستی نەدەکرد بۆ دیاریکردنی سنووری نێوان هەردوو دورگەکە، دانوستان لە نێوان سانت کیتز و نفیزدا بکرێ چونکە "ترتیبات"ی هەرێمایەتی سانت کیتز ونفیز لە دوای جیابوونەوە بەحوکمی دەستوور[10] براوەوە. هەنووکە هەردوو دورگەکە وەك یەك دەوڵەتی فیدراسیۆن ماونەتەوە.

ئەو وڵاتانەی کارڕایی گۆڕینی تخوب و سنووریان لە دەستووردا هەیە

نەمسا

دەستووری ساڵی ١٩٨٣-ی نەمسا بە راشکاوی دان بەوەدا دەنێ کە نەمسا وڵاتێکی فیدراڵییە و هەرێمە فیدراڵییەکەی لە (٩) ویلایەتی ئۆتۆنۆمدار پێکهاتووە. لەمەش گرنگتر، دەستوور دانی ناوە بە ئیمکانیەتی گۆڕینی هەرێمی فیدراڵیی نەمسا، کە "دەتوانرێ، ئەم گۆڕینە بەبێ بەڵێننامەی ئاشتی، تەنیا بە هۆی قانوونگەلی دەستووریی فیدراسیۆن و ئەو ویلایەتەی کە هەرێمەکەی دوچاری دەسکاری دەبێتەوە بێتە جێبەجێکردن "[11]. حکوومەتی فیدراڵی، پرسیاری ریفراندۆم بۆ جیابوونەوە دیاری دەکاو سەرجەم دانیشتوان لەسەر ئاستی نیشتمانی (واتە لەسەر ئاستی نەمسا)، (هەم گروپە جوێخوازەکەو هەم ئەوانەی جیا نابنەوە دەگرێتەوە)، دەنگ لەسەر پرسیارەکە دەدەن. زۆرینەیەکی سادە بە قازانجی جوێبوونەوە بەسە بۆ ئەوەی پرسی جیابوونەوە ببێتە مایەی وتووێژ لەنێوان هەرێمە جوێخوازەکەو حکوومەتی نیشتمانی، دواتر هەموارکردنی دەستووری بەدوا دێ کە پێویستی بە ٣/٢ی دەنگەکانی ئەنجوومەنی نوێنەرانی نەمسا هەیە[12]. وەك بەشێك لە پرۆسەی جوێبوونەوە وتووێژلەسەرکراوەکە، سنوورو تخوبەکانی هەرێمی جیابووەوە پێویستی بە رێککەوتننامەیەك هەیە لەنێوان حکوومەتی نیشتمانی و حکوومەتی جیابووەوە[13].

سەنگافورە

لەبەر رۆشنایی جیابوونەوەی سەنگافورە (یان، وردتر وەدەرنانی) لە مالیزیا، ساڵی ١٩٦٥، سەنگافورە دەقێکی لەناو دەستوورەکەیدا جێگیرکرد کە "تەنازول"کردن لە سیادەی هەرێمایەتیی خۆی رێکدەخا. لەکاتێکدا دەستوور بەراشکاوی دان بەجیابوونەوە وەك جیابوونەوە نانێ، لێ دبێژە "تەنازل" لە هیچ پارچەیەکی "سیادەی کۆماری سەنگافورە" ناکرێ یان سیادە تەحویل بدرێ جا بە هەر شێوەیەك بێ (چوونە ناو هەرێمێکی تری سەروەر، واتە: یەکگرتنەوە لەگەڵ مالیزیا) ئەگەر ئەم "تنازل"ە، یان راگواستنەوەیە بە ٣/٢ی دەنگی گەلی سەنگافورە لە ریفراندەمێکدا کە لەسەر ئاستی نیشتمانی رێکخرابێ، موسادەقەی لەسەر نەکرێ[14].

سویسرا

دەستووری سویسرا، دەقێکی ئاشکرای سەبارەت بە جیابوونەوە تێدا نییە. بەهەرحاڵ، بەپێی دەستووری ئەو وڵاتە "کانتۆن"ەکانی سویسرا وەك هەرێمگەلی سەروەری بەتوانا دانیان پێدانراوە، کارڕایی ئەوتۆش هەیە کە کارئاسانی بۆ جیابوونەوەی بەئاشتیانەی ناوچەگەلی گچکە لە کانتۆنێکی ئارا و خۆرێکخستن لە کانتۆنێکی نوێدا لە چوارچێوەی دەوڵەتی سویسرادا، دەکات. "کارڕایی جورا Jura " چارەسەرێکی کردەنی بۆ کێشەی تخوبی نێوان کانتۆنەکان دۆزیەوە کە بە زۆری لە ئەنجامی جیابوونەوەدا سەرهەڵدەدا. ئەم پرۆسەیە شایانی سەرنج و ئاماژە بۆ کردنە، چونکە رێگە بە

گروپێکی هاوولاتیان دەدا، ئەگەر لە کانتۆنێکدا تووشی بەلا و دەردەسەری خۆیان بوون و نەیانویست بەشێك بن لەو کانتۆنە، پراکتیزەی مافی دەستووریی خۆیان لە چوارچێوەی فەزای کانتۆنیی خۆیاندا بکەن.

بەر لەچێ بوونی کانتۆنی "Jura" لە ۱۹۷۹دا، ناوچە فەرەنسی زمانەکانی جورا کەوتبوونە ناو کانتۆنی Beme-ەوە کە بەشێوەیەکی سەرەکی ئەلمانی زمانن. هەر لە کۆتاییەکانی سەدەی هەژدەمەوە، ناوچەکانی جورا بۆ جیابوونەوە لە کانتۆنی Beme هەڵلا و بگرێکیان نایەوە. هەست و نەستی جوێخوازی لە سەردەمی شەڕی یەکەمی جیهاندا تاوی سەندو پەرەی گرت، لێ تا ئەیلوولی ۱۹٤۷ بەرە-بەرە هێزو گوڕی جارانی نەما. تا ئەو کاتەی هاوولاتییەکی جورا Jura بووە ئەندام لە پەرلەمانی کانتۆنی Beme، لێ چونکە فەرەنسی زمان بوو بە پەرلەمەنتار قەبوڵ نەکرا. لە پەنجاکاندا، جوێخوازەکانی جورا Jura بۆ پێکهێنانی کانتۆنێکی نوێ، سەرکەوتووانە داوای سازکردنی ریفراندەمیان کرد، لێ ئەم پێشنیارە بە دەنگدان لەسەر ئاستی سەرانسەریدا، رەتکرایەوە و ناوچەکانی جورا Jura ش خۆیان بە پەراوێزێکی بەرتەسك[15] دژی پێشنیارەکە دەنگیان دا. گرفتی راستەقینە ئەوە بوو کە ناوچە کاتۆلیکنشینەکانی باکووری جورا Jura لەگەڵ پێکهێنانی کانتۆنێکی نوێ بوون و ناوچە پروتستانتنشینەکانی باشووری جورا-ش نەخێر.

کانتۆنی Beme ، سالی ۱۹۷۰ دەستووری هەموار کردو رێگەی دا ناوچەکانی جورا Jura بە تەنیا لە ریفراندەمێکدا دەنگ لەسەر جیابوونەوە بدەن. لە وەلامی تەنگژەی سیاسیی بەردەوامدا کە لە ئاواتی جیاخوازانەی جورا Jura دەکەوتنەوە، ئەنجوومەنی تەنفیزی Beme لە ۲۳ی حوزەیرانی ۱۹۷٤دا ریفراندەمێکی سازکرد کە تیایدا ٥۲٪ی دەنگدەران لە ناوچەکانی جورا Jura دەنگیان بۆ جیابوونەوە لە کانتۆنی Beme دا[16].

پرسێکی سەرسوڕهێن لە ئارادا هەبوو کە چۆن ستاتۆی کانتۆنیی ناوچەکانی باشووری جورا کە زۆرینەی دەنگدەرانیان، دەیانەویست لەناو کانتۆنی Bemeدا بمێننەوە، دیاری دەکرێ. نزیکەی (۹) مانگ دوای یەکەمین ریفراندەم، حکوومەتی Beme داخوازینامەیەکی بۆ سازدانی راپرسییەکی گشتی پێگەیشت. لە ١٦ی ئاداری ۱۹۷٥دا، راپرسییەك کرا و زۆرینەی ئەم ناوچانە (باشووری جورا) بەگشتی دەنگیان بۆ مانەوە لەناو کانتۆنی Beme دا[17].

دیاهی، دوو راپرسی تر لە ئەیلوولی ۱۹۷٥دا سازکران، لە ۱٥ "کۆمیۆن"ی ناوچەکانی باشووری جورا دژی مانەوە لەناو کانتۆنی Beme دەنگ درا. لە ئاکامی ئەم دوو ریفراندەمەی دواییدا، کانتۆنێکی نوێ بەناوی جورا دروست بوو کە لەسالی ۱۹۷۸دا دەستوورێکی نوێی گەلاڵەکردو لە ۱ی کانوونی دووەمی ۱۹۷۹دا کەوتە واری کارپێکردنەوە.[18]

مافی جیابوونەوەی نیمچە دەستووری لە کەنەدا

بەپێچەوانەی ئەو ولاّتانەی کە لەسەرەوە ناومان بردوون، دەستووری کەنەدا هەم هیچ مافێکی جیابوونەوەی خویاو راشکاوانەی تێدا نییە و هەم هیچ کارپاییەکی تایبەتیش کە ئەوە رێکبخات چۆن بنە-یەکەیەك subunits جیا دەبێتەوە. لەبری ئەوە، بنەما دەستوورییەکانی کەنەدا سەبارەت بە جیابوونەوە لە بیروڕای دادگای بالاّ سەبارەت بە رەوایی بوونی جیابوونەوەی کیوبیك Quebec پێکدێ ، ئەمەش لە قانوون و نیزامێك کە Clarity Act پێ دەگوترێ و بەشێوەیەکی جەوهەری بیروڕای دادگای بالاّی دەقبەندکردووە، هاتووە[19].

ئائاوا لەکاتێکدا کەنەدا رێنمایی یاسایی بۆ جیابوونەوە هەیە، لەباری دەستوورییەوە رێگە بە هیچ مافێك بۆ جیابوونەوە، چ راستەقینە بێ یان کارپایی، نەدراوە.

سالّی ١٩٩٨ ریفرێنس "مرجع"ی دادگەی بالاّ سەبارەت بە جیابوونەوەی کیوبیك لە کەنەدا گەلاّلە کرا. پێشتر حکوومەتی فیدرالّی کەنەدا داوای لە دادگەی ناوبراو کردبوو لەمبارەوە رای خۆی بدا. ئەمەش کاردانەوەیەکی حکوومەت بوو لە بەرانبەر ئەو ریفراندۆمەدا کە سەبارەت بە جیابوونەوەی هەرێمی کیوبیك لە کەنەدا لە ئوکتوبەری ١٩٩٥دا ساز کرا. لە سالّی ١٩٩٥دا، نە مافێکی دەستووری سەبارەت بە جیابوونەوە هەبوو و نە کارپاییەك کە جیابوونەوەی هەرێمێك رێکبخا. بیرکردنەوەی سیاسیی حکوومەتی فیدرالّیش هەم نکوولّیکردن وهەم بەدواداخستنی پرسی جیابوونەوە بوو، چونکە ئاکامی دەنگدان لە ریفراندەمی ١٩٨٠ دا بەشێوەیەکی یەکلاکەرەوە دژی جیابوونەوە بوو. دوا بەدوای دەنگدانەکەی ریفراندەمی ١٩٩٥، حکوومەت پرسیاری لە دادگای بالاّ کرد داخوا جیابوونەوەی یەکلایەنەی کیوبیك لەبەر رۆشنایی قانوونی دەستووری و قانوونی نێودەولّەتی رەوایە. دادگەی بالاّ -ش وەلاّمی حکوومەتی وا دایەوە کە جیابوونەوەی یەکلایەنە هەم بەپێی قانوونی دەستووری و هەم قانوونی نێودەولّەتی، نا قانوونییە.

بەپێی بۆچوونی دادگەی بالاّ، هیچ هەرێمێك مافی جیابوونەوەی یەکلایەنەی نییە لە کەنەدا، لێ لە بارێکدا جیابوونەوە بەپێی دەستووری کەنەدا، رەوا و قانوونی و دەستوورییە. بۆ ئەمەش دادگە گوتی: جیابوونەوە سێ شتی گەرەکە:

١- ریفراندەمێك ساز بکرێ کە نیشانی بدا زۆرینەیەکی خویای دەنگەکان بەقازانجی جیابوونەوەیە کە دەربڕی خواست و ویستی هاوولاّتیانی کیوبیك بێ بۆ جیابوونەوە و ریفراندەمەکەش لەسەر پرسیارێکی وشە-خویا و روون دامەزراو بێ.

٢- ئەوە ئەرکی حکوومەتی فیدرالّی و حکوومەتە هەرێمایەتییەکانی کەنەدایە لەگەلّ کیوبیکدا بکەونە وتووێژەوە بەلەبەرچاوگرتن و بەرێبەدێی کردنی چوار پرەنسیپی ئەساسیی دەستووری: دیوکراسی، فیدرالیزم، دەستووریبوون و حوکمی قانوون، پاراستنی کۆمافی کەمینە.

٣- هەمواركردنی دەستوور لە لایەن حكوومەتی فیدراڵییەوە بۆ موسادەقەكردن لەسەر جیابوونەوەی كیوبیك.

دادگە لە بیروڕایەكانیدا زۆر لەوە بەپارێز بوو كە ئەو رایە نەبێتە لێكدانەوەیەكی قانوونیی گشتگیر و، ئیدی هیچ بنەماو ڕێسایەكی كارڕایی كۆنكرێت یان تایبەتی پەسند نەكرد. دادگەكە روونی كردەوە كە "ئەوە كاری ئەكتەرە سیاسییەكانە ئەوە دیاری بكەن كە "زۆرینەیەكی خویا لەسەر پرسیارێكی خویا" چ دەگەیەنێ لە هەلومەرجێكدا كە دەنگدان لە ریفراندەمێكی ئایندەدا بەرێوە بچێ"[20].

دوو ساڵ دوای ئەم ئاماژەیە لەبارەی جیابوونەوە، "ئەكتەرە سیاسییەكان" بەقسەی دادگەی باڵایان كرد و حكوومەتی فیدراڵی "Clarity Act, 2000"ی دەركرد. ئەم قانوونە بەشێوەیەكی جەوهەری موسادەقە لەسەر پرۆسەی جیابوونەوەی دەستووری كە لەلایەن دادگاوە خرابووە روو، دەكات:

١- دەنگێكی خویا لە ریفراندەمێكدا بەقازانجی جیابوونەوە.

٢- رێككەوتننامەیەكی وتووێژلەسەركراو لەنێوان كیوبیك و باقی كەنەدا.

٣- هەمواركردنی دەستوور كە بریاری جوێبوونەوە بدا.

وەكو ریفرەنسی دادگەی باڵا، Clarity Act یش هیچ بنەمایەكی تایبەتی داناڕێژێ كە زۆرینەیەكی خویا لە راپرسیدا لەبارەی جیابوونەوە چ دەگەیەنێ و پرسیارەكەی راپرسی كە وشەكانی روون و خویا بن چ دەگرێتەوە. بەهەرحاڵ، ئەم قانوونە Act-ە، دیاری نەكردووە كە كێ (واتە چ لایەنێك) پرسیارێكی خویا و زۆرینەیەكی خویای دەنگەكان دیاری دەكات: حكوومەتی فیدراڵ خۆی، لە فۆرمی ئەنجوومەنی نوێنەران House of Commons. سەرباری ئەوەش، Clarity Act داخوازییەكی زێدەی تایبەتیشی گەرەكە كە هەرێمە جیابووەوەكە، بەر لەوەی بكەوێتە باری دانوستان و وتووێژەوە، دەبێ دەربڕی ئیرادەی خویای هاووڵاتیانی هەرێمە جیابووەوەكە بێ. جارێكی تر دووبارە، ئەوە حكوومەتی فیدراڵییە، كە بڕیار دەدا داخوا دەنگدەرانی هەرێمە جوێخوازەكە كاتێ دەنگیان بۆ جیابوونەوە داوە، ئیرادەی روون و ئاشكرای خۆیان سەبارەت بە جیابوونەوە دەربڕیوە یان نا. مانا و واتاكە لێرەدا ئەوەیە یان ئەوەتا پرسیاری ریفراندەمەكە روون و خویا نییە یان خواستی زۆرینە بۆ جیابوونەوە، لەم حەلەدا باقی ناوچەكانی تری كەنەدا هیچ ئەركێكیان ناكەوێتە ئەستۆ بۆ وتووێژكردن لەگەڵ ئوستانە جوێخوازەكە سەبارەت بە جیابوونەوەكە و بەمجۆرە جیابوونەوەكە سەرناگرێ.

دەرەنجامەكان لەمەڕ مافی جیابوونەوەی دەستووری مۆدێرنەوە

هیچ میتۆدێكی رێكوپێك بۆ بەرێوەچوونی جیابوونەوە بەشێوازی دەستووری، لە ئارادا نییە، هەروا هیچ رێگەیەكی راست و دروستی ئاشكراو روونیش بۆ بەدەستووریكردنی مافی جیابوونەوە مەیسەر نییە. هەندێ وڵات، وەكو ئەتیوبیا، یان سانت كیتز و نفیز هەم مافێكی دەستووری خویایان لەبارەی جیابوونەوە هەیە و هەم ریوشوێنی كۆنكرێت

سەبارەت بە چۆن چۆنی جیابوونەوە. هەندێکی تریان، وەکو نەمسا یان سەنگافورە، هیچ ئاماژەیەك بۆ وشەی جیابوونەوە ناکەن، لیّ زیّتر تیشکۆ دەخەنە سەرکارڕایی کۆنکریّت سەبارەت بە چۆنیەتی ئەنجامدانی گۆڕانکاری لە سنووری هەریّمایەتیی خۆیاندا کە لە بنەڕەتدا ئەم مافە کارڕاییە جیابوونەوەیەکی پەنامەکییە. سویسرا هیچ مافیّکی خویای جیابوونەوەی دەستووری نییە، لیّ ریّگە بە جیابوونەوەی ناوخۆیی و پیّکهیّنانی کانتۆنی نویّ دەدا. کەنەدا-ش، مافیّکی خویای لەبارەی جیابوونەوە نییە، بەلاّم بیروڕای دادگەی بالاّ ریّنویّنی تیّدایە بۆ جیابوونەوە و نیزامیّکە پرەنسیپگەلیّکی دەستووری بۆ جیابوونەوە، تیّدایە.

پەراویزەکان

1- Monahan and Bryant, "Coming to Terms with Plan B," p.7.

2- Monahan and Bryant, "Coming to Terms with Plan B," p.14

3- Thomas Fleiner, "Recent Developments of Swiss Federalism," Publius 32, no. 2 (Spring 2002), p. 106

4- Article I-59: Voluntary withdrawal from the Union," Draft Text of the European Union Constitution, Part One, and Title I: Definition and Objectives of the Union, http://european-convention.eu.int/docs/Treaty?CV00797-re01.EN03.pdf.

5- Reference re Secession of Quebec, (1998) 2 S.C. 217: and Bill C-20, "An Act to give effect to the requirement for the clarity as set out in the opinion of the Supreme Court of Canada in the Quebec Secession Reference," 2nd. Sess., 36th Parliament, 1999 (first reading, Dec. 13, 1999).

6- Minasse Haile, "The New Ethiopian Constitution: It's Impact upon Unity, Human Rights, and Development," *Suffolk Transnational Law Review* 2 (Winter 1996), p. 32.

7- Monahan and Bryant, "Coming to Terms with Plan B," p.13.

8- For more information on the political history of Nevisian independence, see website. Lineone.net/-stkittsnevis/nevis.htm.

9- See website.lineone.net/-stkittsnevis/nation.htm.

10- Monahan and Bryant, "Coming to Terms with Plan B," chart, p p.9-10.

11- Austria, Constitution, Article 3.

12- Monahan and Bryant, "Coming to Terms with Plan B," chart, p p.9-

13- Monahan and Bryant, "Coming to Terms with Plan B," p.13.

14- Singapore, Constitution, Part III, "Protection of the Sovereignty," Article6. "No Surrender of Sovereignty," 1963, See also Monahan and Bryant, "Coming to Terms with Plan B," P.13.

15- See Jonathan Steinberg, Why Switzerland? 2nd ed. (Cambridge: Cambridge University Press, 1996), pp. 89-90.

16- Jonathan Steinberg, Why Switzerland? pp. 93-94: and Monahan and Bryant, "Coming to Terms with Plan B," p. 14.

17- Jonathan Steinberg, Why Switzerland? p95.

18- Jonathan Steinberg, Why Switzerland? p. 96.

19- For the full Supreme Court opinion on Quebec secession, see "Reference re Secession of Quebec," For the full statutory text, see bill C-20.

20- Reference re Secession of Quebec," Para. 162.